

Read, L. E.: Ja, ceruzka

Som grafitová ceruzka – bežná ceruzka známa všetkým, ktorí vedia čítať a písať. Písanie je mojím povoláním i hobby; je mi skrátka všetkým. Môžete sa čudovať, prečo by som mala písať svoj rodokmeň práve JA. Tak predovšetkým preto, lebo môj príbeh je zaujímavý. A ďalej, som zázrak – väčší ako strom, západ slnka alebo nebudaj lúč svetla. Smutné je však, že tí, ktorí ma používajú, ma berú na ľahkú váhu ako keby som bola samozrejmosťou a niečím obyčajným. Tento odmeraný postoj ma degraduje na úroveň bežnej veci. Avšak toto je jeden z ťažkých omylov, v ktorom ľudstvo bez ohrozenia nemôže príliš dlho zotrvať. Ako to videl G. K. Chesterton: „Svet nikdy nezahynie na nedostatok divov, ale na nedostatok údivu.“

JA, ceruzka, hoci Vám môžem pripadať jednoduchá, si zaslúžim Váš obdiv a úctu. A to sa teraz pokúsím dokázať. Naozaj, ak ma dokážete pochopiť Vy, ak si Vy dokážete uvedomiť tú zázračnosť, ktorú symbolizujem, môžete pomôcť zachrániť slobodu, ktorú ľudstvo postupne stráca. A JA to dokážem lepšie ako automobil, lietadlo alebo umývačka riadu práve preto, že som na prvý pohľad tak jednoduchá.

Jednoduchá? Tvrším, že nikto na tejto zemi nevie, ako ma bez cudzej pomoci vyrobiť. Znie to fantasticky, však? Najmä ak je známe, že takých ako JA sa v Spojených štátoch každoročne vyrobí približne jeden a pol miliardy kusov.

Vezmite si ma do ruky a prehladnite si ma. Čo vidíte? Veľa toho nie je – nejaké drevo, lak, vytlačená značka, grafitová tuha, kúsok kovu a guma.

Nespočítateľne mnoho predkov

Práve tak ako Vy nedokážete vystopovať Váš rodokmeň príliš ďaleko, je aj pre mňa nemožné vymenovať a predstaviť Vám všetkých mojich predkov. Ale chcela by som ich spomenúť dostatočné množstvo, aby som na Vás zapôsobila bohatstvom a komplexnosťou môjho zázemia.

Môj rodokmeň sa začína naozaj skutočným kmeňom stromu – a to kmeňom z cédro, pravidelnej štruktúry, rastúcim v severnej Kalifornii a Oregone. Teraz sa zamyslite nad všetkými pilami, nákladnými autami, povrazmi a nespočtými inými zariadeniami, ktoré sa používajú na zväžanie a odvoz cédrových kmeňov k železničným tratiam. Premýšľajte o všetkých ľuďoch a nespočetných schopnostiach, ktoré sa podieľali na ich zhotovení: ťažba železnej rudy, výroba ocele a jej zušľachtenie do podoby píl, sekier a motorov; pestovanie ľanu a jeho postupné spracovanie do podoby mohutných a pevných lán; drevorubačské tábory s posteľami a spoločnými jedálňami, kuchyňami a všetkým dopestovaným jedlom.

Veď k výrobe hrnčeka kávy, z ktorého pijú drevorubači, priložili svoje ruky nespočetné tisíce ľudí! Brvná kmeňov sú prepravené do továrne v kalifornskom San Leandre. Viete si predstaviť tých všetkých, ktorí zhotovili autá a vlaky, železničných inžinierov a tých, čo povedľa železníc nainštalovali komunikačné vedenia nevyhnutné na ich prevádzku? Všetci títo patria k mojim predkom.

Pozrime sa teraz do samotnej továrne v San Leandre. Cédrové brvná sú tu rozrezávané na malé doštičky v dĺžke ceruzky o hrúbke štvrtiny palca. Tie sú ďalej sušené v peci a

zafarbované – a to z rovnakého dôvodu, prečo si ženy maľujú rúžom pery. Ľudia majú radi, keď vyzerám pekne, a nie som iba biela ako stena.

Doštičky sú voskované a znovu sušené v peci. Koľko zručností bolo asi potrebných na zhotovenie farieb a sušičiek, na zabezpečenie tepla, svetla a energie, remeňov, motorov a všetkých ostatných vecí, ktoré sú pre závod nevyhnutné? Zametači v továrni medzi mojimi predkami? Áno, a sú medzi nimi aj ľudia, ktorí betónom zalievali hrádzu na vodnej elektrárni firmy Pacific Gas & Electric, ktorá dnes zásobuje továreň energiou! A neprehliadnime ani tunajších a vzdialených predkov, ktorí sa podieľali na preprave šesťdesiatich vozňov plných týchto doštičiek po celej krajine.

V továrni na výrobu ceruziek – táto má hodnotu štyri milióny dolárov v podobe budov a zariadení, na zaobstaranie ktorých kapitál naakumulovali moji sporiví rodičia – je do každej doštičky strojom vrytých osem drážok, po ňom iný stroj vloží tuhu do každej ďalšej doštičky, natrie lepidlo a navrch umiestni ďalšiu doštičku – vraví sa tomu sendvič z tuhy. Z tohto sendviča je potom vyrezaných spolu so mnou mojich ďalších sedem sestier.

Moja tuha – nie je len tuhou – je zmesou viacerých látok. Grafit sa ťaží na Ceylone. Uvažujte nad baníkmi a nad tými, ktorí im vyrábajú výrobné nástroje, a nad výrobcami papierových vriec, v ktorých sa grafit prepravuje, nad inými, čo zhotovujú povrazy na zväzovanie týchto vriec, nad tými, ktorí ich nakladajú na paluby lodí a ďalšími, čo zhotovili lode. Dokonca aj strážcovia majákov pozdĺž cesty asistovali pri mojom vzniku – a dispečeri v prístave tiež.

Grafit sa mieša s mississippijským ílom, pri rafinácii ktorého sa používa hydroxid amónny. Potom sa pridávajú zvlhčovadlá ako sulfonovaný loj, čo je zvierací tuk chemicky zlúčený s kyselinou sírovou. Po spracovaní vo viacerých zariadeniach je zmes, ktorá vyzerá ako nekonečný had – podobne ako z mlynčeka na klobásy – krájaná na požadovanú veľkosť, sušená a počas niekoľkých hodín opekaná pri teplote 1000 stupňov Celzia. Pre zlepšenie pevnosti a hladkosti je tuha ošetrovaná horúcou zmesou pozostávajúcou z mexického sviečkového vosku, parafínu a hydrogénových prírodných tukov.

Na moje cédrové telo je nanášaných šesť vrstiev laku. Poznáte všetky prímеси laku? Kto z Vás by povedal, že na ich výrobe sa zúčastňujú aj pestovatelia bôbu a ľudia rafinujúci ricínový olej? A predsa. Dokonca aj procesy, vďaka ktorým lak nadobúda prekrásnu žltú farbu, vyžadujú schopnosti väčšieho množstva ľudí než je možné vymenovať!

Prehliadnite si moju značku. Je to film vytvorený aplikovaním tepla na uhlíkovú čerň zmiešanú so živicami. Ako sa získava živica a kde sa produkuje uhlíková čerň?

Môj kúsok kovu – obrúčka gummy – je mosadz. Myslite na tých všetkých ľuďoch, ktorí ťažia zinok a meď ako aj na tých, čo majú schopnosti z týchto surovín zhotoviť malé lesklé kúsky mosadze.

Čierne kruhy na mojej obrúčke sú z čierneho niklu. Čo je to čierny nikel a ako sa pripevní na moju korunku? Vysvetľovanie celého príbehu o tom, prečo v strede mojej kovovej korunky nie je žiaden čierny nikel, by zabralo niekoľko strán.

Potom je tu moja kráľovská koruna, ktorá je nedôstojne nazývaná „guma“, časť, ktorú človek používa na zmazanie chýb, ktoré pomocou mňa urobil. Za samotné gumovanie je zodpovedná špeciálna látka, ktorá sa vyrába chemicky, reakciou repkového oleja z Holandskej Východnej Indie s chloridom sírnym. Kačuk, navzdory bežne rozšírenej predstave, je len pojivkom. Potom je tu ešte množstvo vulkanizátorov a urýchľovacích látok. Pemza pochádza z Talianska a farbivo dodávajúce „gume“ jej farbu je sulfid kadmia.

Nikto nevie

Trúfa si niekto negovať moje skoršie tvrdenie, že nikto na zemi nevie, ako ma vyrobiť? Skutočne, na mojom vzniku sa podieľali milióny ľudských bytostí, z ktorých nikto nevedel viac, než iba o niektorých svojich spolupracovníkoch.

Teraz možno povie, že zveličujem ak niekde k môjmu vzniku priradujem aj zberáčov kávových zŕn z Brazílie; že je to extrémny prístup? JA si ale stojím za svojimi tvrdeniami. Medzi všetkými týmito miliónmi nie je ani jeden človek, zahŕňajúc prezidenta spoločnosti vyrábajúcej ceruzky, ktorý prispieva len drobným, zanedbateľným kúskom know-how. Z hľadiska know-how jediným rozdielom medzi baníkom, ktorý získava grafit na Ceylone a drevorubačom z Oregonu, je typ ich know-how. Rovnako ako baník je k môjmu zhotoveniu potrebný aj drevorubač, okrem chemika v továrni na ceruzky nevyhnutne potrebujem aj robotníka na ropnom poli (parafín je totiž vedľajší produkt spracovania ropy).

Dostávame sa teda k fascinujúcej skutočnosti: Ani robotník na ropnom poli, ani chemik, ani baník, ktorý ťaží grafit alebo íl, ani hocikto vyrábajúci lode, vlaky alebo nákladné autá, ani ten, kto obsluhuje stroj vrúbkujúci môj kúsok kovu, ani prezident spoločnosti, nevykonávajú svoju samostatnú úlohu preto, že by ma chceli. Každý z nich po mne túži možno menej ako dieťa z prvej triedy. V tomto neprebernom množstve nájdeme naozaj aj niekoľko takých, ktorí žiadnu ceruzku nikdy nevideli a ani by nevedeli, ako ju používať. Ich motiváciou je niečo iné ako JA. Pravdepodobne ich motivuje nasledovné: Každý z miliónov zúčastnených vidí, že týmto spôsobom môže vymieňať svoj nepatrný know-how za tovary a služby, ktoré potrebuje alebo chce. Medzi nimi sa môžem vyskytovať, ale aj nie.

Žiadna ovládajúca myseľ

Je tu ešte o niečo fascinujúcejšia skutočnosť: neprítomnosť ovládajúcej mysle, niekoho diktujúceho alebo násilne riadiaceho tieto nespočetné konania, ktoré ma priviedli na svet. Po takejto osobe nemožno nájsť ani stopy. Namiesto toho nachádzame pri práci neviditeľnú ruku trhu. To je ten zázrak, ktorý som predtým spomínala.

Hovorí sa, že „len Boh dokáže vytvoriť strom.“ Prečo s tým súhlasíme? Nie náhodou preto, lebo si uvedomujeme, že sami žiaden strom vytvoriť nedokážeme? Vieme v skutočnosti popísať strom? Okrem povrchného popisu nie. Môžeme napríklad povedať, že určité molekulárne usporiadanie sa nám zdá ako strom. No kde medzi ľuďmi nájdeme myseľ schopnú čo i len načrtnúť, nie to ešte riadiť stále molekulárne zmeny, ktoré prebiehajú počas obdobia života stromu? Takáto snaha je úplne nepredstaviteľná!

JA, ceruzka, som zložitou kombináciou zázrakov: strom, zinok, meď, grafit, a tak ďalej. No k týmto zázrakom, prejavujúcim sa v prírode, musíme prirátať ešte jeden jedinečný: zoskupenie tvorivých ľudských síl – miliónov nepatrných znalostí ľudí reagujúcich a spájajúcich sa úplne prirodzene a spontánne, reagujúcich na ľudské potreby a túžby. A to všetko za neprítomnosti akejkoľvek ľudskej ovládajúcej mysle!

Pokiaľ strom dokáže stvoriť len Boh, trvám na tom, že aj mňa by dokázal samostatne vytvoriť len Boh. Človek nie je schopný riadiť tieto milióny myslí s cieľom môjho stvorenia, rovnako ako nedokáže poskladať a riadiť molekuly, aby vytvoril strom.

Vyššie je uvedené vysvetlenie toho, čo som mala na mysli, keď som napísala „ak si Vy dokážete uvedomiť tú zázračnosť, ktorú symbolizujem, môžete pomôcť zachrániť slobodu, ktorú ľudstvo tak nešťastne stráca.“ Pretože ak si človek uvedomuje, že tieto znalosti sa podľa ľudských potrieb a požiadaviek prirodzene a automaticky spájajú do tvorivých a produktívnych výstupov – to všetko za neprítomnosti štátnej alebo inej násilnej formy, či ovládajúcej mysle – potom tento človek vlastní úplne základnú súčasť slobody: vieru v slobodných ľuďoch. Sloboda je bez tejto viery nemožná.

Ak má raz vláda monopol na tvorivú činnosť, akou sú napríklad poštové služby, väčšina jednotlivcov bude presvedčená, že pošta nemôže byť efektívne doručovaná slobodnými ľuďmi. Príčina je jednoduchá: Každý uzná, že sám nedokáže vykonávať všetky činnosti spojené s doručovaním pošty. A navyše tiež vie, že samostatne by to nemohol robiť ani nikto iný. Tieto predpoklady sú správne. Žiadny jednotlivec nemá väčšiu schopnosť doručovať poštu na národnej úrovni... rovnako ako nemá schopnosť vyrobiť jednoduchú ceruzku. Bez viery v slobodných ľuďoch si jednotlivci nevedia dať rady a prichádzajú k mylnému záveru, že poštu môže doručovať len štátna „ovládajúca myseľ“ – v neznalosti, že milióny nepatrných znalostí by sa prirodzene a zázračne sformovalo a spolupracovalo na uspokojení tejto potreby.

Hojnosť svedectiev

Ak by som JA, ceruzka, bola čo i len jedinou vecou schopnou ponúknuť svedectvo o tom, čo môžu dokázať muži a ženy, ak sa o to pokúsia slobodne, potom by tí so slabou vierou mali mať dostatočný príklad. Avšak podobné svedectvá sú hojné; sú všade okolo nás, stačí sa len pozrieť. Napríklad doručenie poštovej zásielky je v porovnaní s výrobou automobilu, kalkulačky, mlyna alebo desiatok tisíc iných vecí neobyčajne jednoduché.

Doručovanie pošty? Prečo v oblasti, kde boli ľudia ponechaní slobodní, posielajú ľudský hlas okolo celého sveta za menej ako jednu sekundu; priamo do domácnosti ľubovoľného človeka obrazovo sprostredkujú udalosti zachytené v pohybe; prepraví 150 pasažierov zo Seattlu do Baltimoru za menej ako štyri hodiny; z Texasu dopraví zemný plyn do ktoréhokoľvek sporáka alebo do výhrevne v New Yorku za neuveriteľne nízku cenu a bez dotácie; každé štyri funty ropy z Perzského zálivu dopraví na naše východné pobrežie – cez pol sveta – za menej peňazí, než si vláda vyúčtuje za doručenie jediného listu na druhú stranu ulice?

Ponaučenie, ktoré Vám chcem sprostredkovať, je nasledovné: Nechajte všetky tvorivé sily voľné. Snažte sa, aby utváranie spoločnosti prebiehalo podľa tohto princípu. Z právneho systému odstráňte všetky zbytočné prekážky, aby tieto tvorivé sily ostali nebrzdené. Dovoľte týmto kreatívnym schopnostiam voľne pôsobiť. Verte, že slobodní muži a slobodné ženy budú reagovať na neviditeľnú ruku trhu. Táto viera bude potvrdená.

JA, ceruzka, hoci som na prvý pohľad jednoduchá, ponúkam zázrak môjho stvorenia ako svedectvo, že toto je praktická viera, praktická a skutočná ako slnko, dážď, cédrový strom alebo zem.

Preklad: Martin Chren, Nadácia F. A. Hayeka

Leonard E. Read (1898 – 1983) v roku 1946 založil Foundation for Economic Education a bol jej prezidentom až do svojej smrti. „Ja, ceruzka,“ je jeho najznámejšou esejou. Prvýkrát bola publikovaná v roku 1958 v decembrovom čísle časopisu The Freeman (mesačník pre slobodnú spoločnosť vydávaný FEE – pozn. prekl.).

Napriek tomu, že počas uplynulých štyridsiatich rokov došlo k zmene použitých výrobných údajov a označení miest, princípy zostali nezmenené. JA, ceruzka je úžasným článkom, v ktorom sa Readovi podarilo objasniť najdôležitejší a ľudskou myslou azda najťažšie pochopiteľný princíp ekonómie: že ľudskú spoluprácu a tvorbu hodnôt, tovarov a služieb dokáže efektívne koordinovať iba „neviditeľná ruka“ trhového mechanizmu, tisíce a milióny vzájomných interakcií jednotlivcov, z ktorých pritom každý sleduje iba svoj vlastný, osobný záujem. Snažiť sa pochopiť a riadiť tento mechanizmus prevyšuje schopnosti ktorejkoľvek ľudskej mysle či počítača, čo je hlavným dôvodom toho, že akékoľvek vládne zásahy do trhového mechanizmu zlyhávajú a v konečnom dôsledku spôsobujú škodu, a nie osoh.

Prevzaté z www.hayek.sk.